

2.2. Контури біблійних моделей у романі Томаса Гарді

“Тесс із роду д’Ербервіллів”

Тенденції розвитку сучасного літературознавства свідчать, що одне з центральних місць у ній посідають міфопоетичні студії. Розглядаючи український національний контекст, Н.Зборовська справедливо підкреслює непересічність ролі в ньому міфокритики та “необхідність альтернативної модерної міфотворчості, прорив до якої може консолідувати сучасний літературний процес” [4; 6]. Вартий уваги при цьому зарубіжний досвід подібних художніх спроб, яскравий приклад якого – світ прози Т.Гарді. Кращі твори цього англійського класика належать багато в чому визначальному для розвитку світової літератури періоду кін. ХІХ - поч. ХХ ст. Поряд із притаманними даному часові активним переглядом розвиненими національними літературами свого попереднього поступу, кардинальними світоглядними змінами, поширенням т.зв. “філософії життя” і (в т.ч. як результатом останнього) надзвичайною актуалізацією в літературі й мистецтві міфологічних структур (аж до протиставлення міфу раціональному знанню й історії – як двох протилежних культурних парадигм), а також зародженням і становленням модерністичних концепцій, література межі століть виявила підвищений інтерес до проблем гармонізації людського життя через наближення до природи; тоді ж активізується селянська тематика, а отже, в центрі уваги письменників часто перебуває образ землі та комплекс пов’язаних з ним морально-етичних та філософських проблем. Класичні зразки прози про землю репрезентують у цей час різні національні митці, серед яких – М.Коцюбинський, О.Кобилянська, В.Стефаник, А.Чехов та І.Бунін, В.Реймонт, Е.Золя, К.Гамсун та ін.

Т.Гарді є одним з найбільш яскравих англійських письменників даної доби, який постійно звертається до теми землі, селянства й активно залучає до своєї творчої лабораторії елементи міфологічного. Пропонуємо висвітлення міфопоетичного аспекту його вершинного роману “Тесс із роду д’Ербервіллів” (1891). Як стверджує російський дослідник М.Урнов, це “перший і єдиний роман Гарді, більш того – перший і єдиний англійський роман, у якому робиться спроба з широтою й розмахом класичного соціального роману осмислити долю англійського селянства” [14; 97].

Цей знаковий для англійської літератури твір (шостий у “серії” “уессекських романів” автора) не раз ставав об’єктом досліджень як вітчизняних ([12], [11] та ін.), так і зарубіжних ([1], [15], [14], [7], [6], [20], [19], [18] та ін.) учених.

При тому, що “Тесс із роду д’Ербервіллів” належить до творів з чітко вираженою міфопоетичною парадигмою, питання міфологічного фактора в ній як таке залишається розробленим вкрай недостатньо (частково проблеми торкається Н.Фрай [16; 240]). Отже, метою нашої розвідки є дослідити специфіку міфопоетичної парадигми даного роману, для чого ми а) визначаємо наявні в тексті відповідні алюзії та ремінісценції, б) виявляємо у творі контури моделей легендарно-міфологічного (у данім випадку біблійного) походження й аналізуємо характер опрацювання автором цих моделей, в) зупиняємось на мотиві жертви та містичних знаках, характерних для обраного твору.

Якщо розглядати роман на рівні міфологічних алюзій та ремінісценцій, то одразу виділяються дві основні лінії – біблійної та античної (антично-язичницької) міфологій.

Не помилимося, коли скажемо, що згадки про біблійні постаті, вислови з Книги книг, місця та об'єкти, про які йдеться в Біблії, буквально пронизують твір Т.Гарді, – в романі відчутна біблійна атмосфера. До неповного переліку таких відсилань увійдуть Адам і Єва (с.154, 200, 378, 407), Авраам (с.147, 396) та Ісак (с.396), Лія та Рахіль (с.171), Самсон (с.293), Соломон (с.325), цариця Савська (с.148), Христос (с.186, 428), Магдалина (с.154), пророк Осія (с.387), св. Лука (с.196), св. Іван (с.186, 251), апостол Павло (с.186, 264), Тимофій, Тит і Филимон (с.186), Огола й Оголива (с.109); а також рай (с.386, 407), дерево пізнання (с.124), сатана (с.385, 408), землі Ханаанська та Єгипетська (с.425), Вавилон (с.118, 378), драбина Якова (с.390), Соломонів храм (с.26), Річка Життя (с.123) (у Біблії – ріка живої води (Об'явл. св. Івана Богослова 22: 1)); Страшний суд Hardy T. *Tess of the d'Urbervilles* / Introd. by P.Ingham. – London: D.Campbell Publishers, 1991. – P.154, 200, 360. Далі, посилаючись на це видання, сторінку вказуємо в тексті. (с.265), гріхопадіння (с.200), година воскресіння (с.154); ряд псалмів тощо.

Численні і вплетені у канву книги згадки про античність: “глава безсмертних” (за Есхілом) (с.463), Деметра (с.154) і Церера (с.10), Артеміда (с.154), Плутон (с.381), Аполлон (с.450), Кибела (с.330), Пан, Силен та Пріап, Сиринга й Лотис, сатири (с.73), німфи (с.73, 187); Аталанта (с.453), Антиной (с.450); колесо Іксиона (с.443). Йдеться й про еллінське язичництво (с.398), поганський храм (с.458) тощо.

Активне включення у художню тканину роману античних образів та мотивів цілком логічне для письменника, який сам любив античних класиків (читав їх в оригіналі). Насиченість тексту Т.Гарді

біблійним колоритом вмотивована, по-перше, творчим надзавданням автора (у творі втілений модус міфотворчості, про що казатимемо пізніше) та, по-друге, логікою розвитку романної дії (пряма “причетність” провідних персонажів до Божого слова: Тесс знає Святе письмо з дитинства (й навіть сама хрестить свою хвору дитину), Клер – син священника, а Алек певний час проповідує слово Боже). Крім того, в гардівському Уессексі, де триває дія і який символізує “стару добру Англію”, “поєднані християнські та язичницькі, кельтські мотиви” [10; 63].

Аналіз твору показує, що структуротворчою в нім є біблійна лінія. Античні ж елементи, на перший погляд, не становлять якоїсь певної системи, проте утворюють своєрідне тло розгортання дії, наближають художню реальність роману до античного контексту, а отже, уможливають “проходження” у творі ідеї фатуму, розуміння життя головної героїні як гри з нею долі – “глави безсмертних”, за Есхілом.

Утворенню міфопоетичної парадигми роману сприяє прозорий зв’язок його із Святим письмом, а також з античним мотивом фатуму; іншими словами, ядро цієї парадигми має біблійне й античне коріння і є складеним. Однак, думається, “присутність” у романі двох міфологічних традицій дещо послаблює звучання біблійної. На думку Є.Мелетинського, у подібних випадках спостерігається розмивання меж персонажа і сюжету [8; 315], хоча з такою “розмитістю” “часто як раз кореспондують чіткість та виразність окремих мотивів” [там само; 316] (у данім разі це втрата і пошук “втраченого раю”, мотив спокутної жертви тощо).

Головну героїню роману, Тесс Дарбейфілд-д’Ербервілль, доля зводить з двома чоловіками, стосунки з якими, в принципі,

складають головні віхи її життя. Це Алек Сток-д'Ербервілль та Енджел Клер – люди, на перший погляд, абсолютно несхожі, які належать різним сферам (перший прагне плотських утіх, а життя другого проникнене високою духовністю: “...чоловіка плоті змінив чоловік духу...”, як пише Дж.Кінг [20; 114]) і для Тесс репрезентують ніби два різні світи: світ Алека оманливий і грубий, неначе несправжній, світ же Клера ідеалістично-наївний і навіть жорстокий у своїй принциповості.

Цікаво, що, обидві будучи фатальними в житті героїні, ці постаті мають певну подібність (детальніше див.: [1; 56], [19; XXIV-XXVI]).

П.Інхем узагалі вважає Енджела “тільки вдосконаленою версією Алека” (“merely a refined version of Alek”) [19; XXIV].

“Чергування” відносин Тесс із Алеком та Клером розглядаємо як зміну певних циклів, або етапів, у житті героїні: Тесс – Алек (два етапи) і Тесс – Клер (два етапи). Модель стосунків у кожному з цих етапів співвідносна з біблійним сюжетом про Першобатьків. Образ головної героїні, отже, переосмислюється як образ Єви; на образ старозаповітного Адама “претендують” Клер та Алек, що в постатях останніх вбачаємо відповідно Адама та псевдо-Адама.

Історія стосунків Тесс та Алека в першій фазі роману нагадує спокушання Єви, тобто Алек у своєму суто еротичному потязі поєднує в собі образи псевдо-Адама й сатани (пізніше він назве себе “старим Адамом... колишніх років” (с.360)).

З моменту знайомства Тесс та Алека їхні відносини розвиваються за “негативною програмою”. Несправжність його світу, в який потрапляє героїня, ницість намірів Алека стосовно дівчини (тобто він свідомо видає себе за іншу – в житті Тесс – людину) підкреслено рядом фактів, з яких найвиразніший – це

фальшивість прізвища Алека: його батько, купець (чи лихвар) Саймон Сток, незаконно привласнив шляхетне прізвище д'Ербервіллів, додавши останнє до свого. Отже, Алек – псевдо-д'Ербервілль (він називає себе “жалюгідним наслідуванням” справжності походження Тесс (с.369)).

У Біблії Бог створює Адамові жінку як помічницю (Буття 2: 18-23); Алек запрошує Тесс до свого маєтку (головну роль на символічному рівні тут відіграє сад) як працівницю – помічницю його матері, але діє обманом: пише листи родині Тесс від імені своєї матері (“Почерк місіс д'Ербервілль здавався швидше чоловічим” (с.51)). Зближуючись з Алеком, Тесс має передчуття лихого; недобре віщують їй і окремі символічні знаки: скажімо, героїню вкололи шипи подарованої Алеком троянди (с.47). Виразна в романі символіка дороги (міфологему дороги тут вважаємо одною з головних): так, поїздка Тесс із Алеком до його маєтку в екіпажі – це своєрідна гонка, кероване (Стоком) стрімке падіння послідовно з двох пагорбів (с.59-60), це й передвістя майбутнього «падіння» героїні.

Нарешті, акт зваблення відбувається у “два етапи” (у “двох планах”): 1) символічно: Алек пригощає Тесс полуницями у своєму саду (с.44). Як бачимо, коли в Біблії спокушена змієм Єва дає Адамові заборонений плід (Буття 3: 6), то у Т.Гарді ситуація інверсована. У ролі змія виступає Алек – псевдо-Адам, “трагічний лиходій” драми Тесс (с.45). Цікаво, що згодом (на наступному “етапі” їх відносин) Алек сам порівняє себе із спокусником “в образі нечистої тварі” (с.408). 2) Фактичне (тілесне) гріхопадіння Тесс через Алека Стока (“титана пороку”, за І.Верцманом [1; 53]) відбувається вночі в первісній лісі. Пам'ятаємо про те, що на символічному рівні

ліс – “небезпечне” для людини місце, де перебувають “ворожі” її сили [див.: 9, т.2; 49]. Характерним є переосмислення цих подій у романі як “вкушання” Тесс “від дерева пізнання” (с.124).

Наближує спокушену героїню Т.Гарді до старозаповітної Єви в едемському саду й наступна фраза з роману: Тесс “...пізнала, що змія шипить там, де ніжно співають птахи...” (с.90). Сам же Алек (іпостась сатани), прагнучи повернути Тесс після її втечі від нього, скаче за нею, “як чорт” (с.90), каже про свою “пропащу душу” (с.92).

Друга фаза роману є для героїні “реабілітаційною”, Тесс потроху вчиться заспокоювати свій біль. Вона очищується – через каяття (певний час “вважала себе уособленням Провини, що вторглася в царство Невинності” (с.101)) та разом із природою (ідея циклічності у творі включає й мотив відродження-оновлення (с.117)).

Світ, у який потрапляє Тесс після другого від’їзду з дому, – миза Телботейс – постає як алегорія “землі обіцяної”. Скажімо, тут героїня бачить прекрасне стадо корів, вигодованих соковитою травою місцевих пасовиськ: “...поки кожна тварина чекала своєї черги (доїння. – А.Г.), молоко повільно сочилось (із сосків. – А.Г.) і капало на землю” (с.126). Недарма шлях Тесс до мизи Т.Гарді (двічі!) називає паломництвом (с.122, 125), а сама миза залишається в пам’яті героїні як “щасливий зелений куточок землі” (с.335).

У цих місцях Тесс намагається все розпочати спочатку і навіть перше своє доїння на мизі осмислює як закладення “нового фундаменту для свого майбутнього” (с.129).

Її зустріч і кохання з Енджелом Клером тут також набувають символічного значення: так, на другому етапі життя Тесс-Єва зустрічає свого “справжнього” Адама (прокидаючись уранці першими на фермі, Тесс і Енджел переживали “...почуття

відокремленості (від усіх. – А.Г.), ніби вони були Адамом і Євою” (с.154)).

Залишивши чудовий сад Алека – псевдол{ -Адама, з Клером героїня віднаходить Едем. Саме так трактуємо центральний момент пробудження в її душі великого кохання: увечері Клер грає на арфі в саду, і, зачарована, Тесс іде на звуки мелодії. Характерно, що тоді жінка “...не усвідомлювала ні часу, ні простору” (с.145), що, власне, й притаманно сакральній атмосфері міфу. На користь тлумачення даного моменту як опозиції псевдо-Едем (Алека) / Едем (Енджела) свідчить також наступна цитата про Тесс-Єву: “Тесс ніколи... не була така щаслива, як тепер... Вона... фізично й духовно почувалася на своєму місці в цій новій середовищі. Молоде деревце, що пустило коріння в отруйний ґрунт, де впало сім’я, було пересаджене на більш родючу землю” (с.152).

В особі Клера героїня знаходить, здається, й свого ангела-охоронця (“Енджел” у пер. з англ. – “ангел”), так потрібного їй раніше (с.86). За словами Дж.Кінг, “Енджел є для неї гостем з того іншого (духовного. – А.Г.) світу, який підказує його ім’я” [20; 114]. (Тобто в житті героїня опиняється ніби між ангелом (Енджел) і дияволом (Алек “у ролі” сатани)).

Той факт, що з Клером Тесс бачилась ще до її історії з Алеком (на святі Травневого дня в її селі Марлот), ніби повертає героїню в її дівочий світ (у міфологічному розумінні – “первісний” час безгрішності).

Цікавим у даному випадку є використання автором символіки.

Ось якою закоханий Клер бачить Тесс після її полуденного сну на мизі: “Вона не чула, як він увійшов, і не одразу помітила його присутність. Вона позіхала, і він бачив її відкритий рот, червоний,

ніби зміїний” (с.199). У словнику Х.Е.Керлота читаємо, що змія як символ в однім зі своїх значень “пов’язана із “спокусами”, що постають перед тими, хто подолав обмеження матерії та проникнув у реальність чистого духу” [5; 211]. Дійсно, Клер – людина “духу”, ідеаліст, якого, по суті, спокушає краса Тесс. Це відповідає біблійній легенді: Адам був спокушений через Єву.

Отже, “...фізично змія символізує зваблення сили матерією (Ясона Медеею, Геракла Омфалою, Адама Євою)...” – читаємо також у словнику [там само]. Ніби коментуючи вищенаведений уривок з роману, Т.Гарді пише далі: “Це була мить, коли душа жінки більше, ніж коли-небудь, набирає плоті, коли найбільш одухотворена краса стає плотською... (с.199); “...вона дивилась на нього, як Єва після гріхопадіння могла дивитись на Адама” (с.200).

Прикметно, що, за науковою етимологією, ім’я “Єва” походить (здогадно) від арамейського Хев’я та фінікійського “змія” (чи навіть “змієподібна богиня”) [9, т.1; 419].

Велика життєва енергетика Тесс, що дає героїні сили до духовного відродження, також символічно осмислюється через проведення паралелі Тесс – Єва. Адже біблійне тлумачення цього імені – “життя, жива” (Буття 3: 20). Дійсно, “...якась сила мимовільно вирувала в ній (Тесс. – А.Г.), як сік у гілочках (дерев. – А.Г.). Це була нерозтрачена юність, що налинула знову... і несла з собою надію та непереможний інстинкт, який пориває до радості” (с.118-119); “непереборне, всепоглинаюче інстинктивне прагнення знайти радість, яким проникнене все живе... оволоділо Тесс” (с.124); “Тесс намагалася себе приборкувати, але не підозрювала, скільки було в ній життєвої сили” (с.148); “життя било в ній через край” (с.199).

З наведених уривків з роману видно, що автор підкреслює в Тесс саме природне начало, генетично закладений потенціал. Її прагнення до радості тут синонімічне бажанню жити, вповні відчувати, *переживати* життя (тут і далі виділення наше. – А.Г.).

В очах романтика Клера образ Тесс у їх “віднайденім раї” є абсолютним, та _____, разом з тим, вібруючим. Так, у тьмянім світлі дня,

що зароджувався, Тесс здавалася герою якоюсь ідеальною постаттю, втіленням жіночості. Коли ж розвиднялося, “...риси її обличчя ставали рисами звичайної жінки; обличчя божества, яке могло дарувати блаженство, ставало обличчям жінки, яка блаженства жадала” (с.154).

Однак минуле Тесс, якого не може спочатку вибачити дружині Клер, руйнує її щастя (ім’я героя тут осмислюється швидше іронічно: адже до Тесс він теж мав “історію” в особистому житті). Розлучаючись на певний час (як казав Клер), герої залишають і місця, де були щасливі, – мизу Телботейс та ферму, яка колись належала роду Тесс і де молоді планували провести “медовий” місяць. Так “Едем” для Тесс і Клера було втрачено. Символічно, що, розлучившись, і героїня, і її чоловік зазнають душевної й матеріальної скрути, мук: Тесс – тяжко працюючи на фермах, а Енджел – у Бразилії. Тут напрошується паралель до Божого присуду вигнаним з раю Першобатькам після їх гріхопадіння.

Шоста фаза роману зводить героїню з Алеком, оберненим у релігійну віру. Так псевдо-Адам повертається в життя Тесс.

Штучність релігійного перетворення Алека, яку відчуває героїня, незабаром викривається, і колишній звабник втрачає свій християнський запал, звинувачуючи в цьому Тесс. Він знову прагне

насолод, від яких нещодавно відмовився, і в його вустах це звучить так: “Ну що ж, кінець кінцем рай, який ви (Тесс. – А.Г.) можете дати, можливо, такий же гарний, як і будь-який інший” (с.386). Алек стверджує своє право на Тесс (“Чиєю б дружиною ви не були, ви моя” (с.388)).

Переконуючи себе, що саме ця жінка спокушає його, лже-д’Ербервіллль визнає, однак, що справжнім спокусником тут виступає він. Спочатку Алек переслідує Тесс на фермі в селищі Флінтком-Еш, потім знаходить її в її рідній Блекмурській долині. З іронією ставиться він до їх розмови в полі, на яким працює героїня:

“Жартівник сказав би, що це цілковито схоже на рай. Ви – Єва, а я – спокусник, що з’явився вам в образі нечистої тварі” (с.407-408).

Смерть батька, нестатки, втрата житла родиною, з одного боку, та обіцянки Алека врятувати матеріально її родину – з іншого, змушують Тесс погодитись на життя із спокусником (другий етап їхніх відносин). Не дивлячись на те, що Тесс (як селянка) боялась міст (с.323), Алек зупиняється з нею саме в місті – модному приморському курорті Сендборні (це “місто розваг” (с.437), що виникло ніби раптово, – “його територія”). В Енджела складається враження, що в розкоші тутешнього пансіону Тесс ніби “зріклася” свого тіла (с.441). Тобто світ, у який забрав героїню псевдо-Адам, – світ речей – для неї є чужим, штучним. Для неї це не рай, про який говорив Алек, – пекло.

Зустріч із Клером і бажання повернутись до нього спонукають Тесс убити Алека: тільки так жінці уявляється можливість втекти від влади минулого (пригадуються слова Клера, сказані героїні після її сповіді йому: “Як можемо ми жити разом, поки живе ця людина? Власне, він твій чоловік, а не я. Якщо б він помер, усе могло бути

інакше...” (с.285)). Після цього героїня тікає з міста – із світу псевдо-Адама.

Останній етап життя Тесс – спроба поєднатися з Енджелом – “єдиною людиною на землі, яка любила її чистою любов’ю й вірила в її чистоту” (с.450). В садибі Бремсхерст утікачі – Тесс і Клер – знайшли тимчасовий притулок і відносний спокій, коли похмурий час, що слідував за їх весіллям, “здавалось, занурився в хаос, над яким теперішнє та попереднє зімкнулись, ніби його (цього _____ похмурого часу. – А.Г.) й не було” (с.454-455). Для Тесс і Енджела це

була ще одна спроба повернутися в минуле – у “золотий час” їх почуття.

Напевно, останнім свого роду “райським” місцем для героїні стає поганський храм Стоунхендж, де її язичницька натура ніби віднаходить дім (с.459).

Передчуваючи, що незабаром її життя скінчиться, Тесс просить чоловіка після її смерті одружитися з її сестрою Лізою-Лу (яку Тесс сприймає як свою покращену копію): “У ній є все, що було кращого в мені, і немає моїх недоліків; а якщо б вона стала твоєю, було б так, ніби смерть не розлучила нас...” (с.459). Судячи з фіналу роману, це прохання буде виконано. Отже, останній життєвий етап Тесс, попри його обірваність (героїню страчують), вірогідно, продовжиться: духовного розставання Клера і Тесс (Адама і Єви) не буде.

Під час розгляду стосунків Тесс і Енджела звертає на себе увагу своєрідний експеримент автора з часом. Відносини Тесс із Клером “переривчасті”: зустрічають герої одне одного тричі в житті. Вперше Клер бачить її, мандруючи з братами по долині Блекмур і проходячи повз село Марлот. Тоді, на святі Травневого дня, Тесс танцює разом з

іншими селянками. Клер приєднується на певний час до них, але кавалером Тесс у танці не стає. Друга їх зустріч – “золотий час” почуття – на мизі Телботейс, а третя – в місті Сендборн.

У проміжках між цими часовими точками в життя героїні входить Алек. Відповідно, для Тесс періоди її стосунків з Енджелом ніби поєднуються, переходять один в одний (що особливо помітно на прикладі другого і четвертого етапів її життя, коли третій немовби нівелюється пам’яттю героїні, – цитату-ілюстрацію цього моменту ми вже наводили вище), утворюючи пряму лінію, на якій немає місця Алеку Стоку.

Таким чином, життєвий шлях Тесс д’Ербервілль у метафоричному плані постає як шлях старозаповітної Єви, яка в житті зустрічає як Адама, так і псевдо-Адама (доречно пригадати тут зауваження Дж.Кінг про універсалізацію автором часу і простору в романі [20; 116]).

Алек – тип розбещеної людини, донжуана, приналежного переважно міській культурі (за Т.Гарді, ворожій патріархальному життю села). Він калічить життя героїні та, зіткнувшись у її обличчі із світом духу, вже не може жити без Тесс і прагне повернути її у своє життя.

Певна печать міської цивілізації лежить і на Клері, однак “раннє прилучення до усамітненого селянського життя викликало в ній непереможну і майже безрозсудну неприязнь до сучасного міського життя...” (с.138); після життя в Телботейс він немовби “втратив культуру” (с.187). Енджел репрезентує духовний тип людини. У силу ряду причин (виховання, максималізм характеру тощо) Клер страждає певною обмеженістю соціальних і моральних поглядів, світоглядних настанов, але в кінці усвідомлює свої помилки,

прозріває. Піднестись духовно він (Адам) зміг лише завдяки палкому коханню “пропащої” Тесс (Єви), – тобто *повинен був бути “звablений”* її красою. “Очищений”, він може тепер продовжити їх пошук “втраченого раю” – він і Ліза-Лу – як продовження Тесс (символічно, що в кінці книги Клер і Ліза-Лу, залишаючи місто, саме *піднімаються* на пагорб).

Тесс – жертва (це відчуття весь час переслідувало її, а в язичницькому храмі символічно матеріалізувалось), яка – зокрема через піднесення Клера – спокутує своє гріхопадіння, в якому винний Алек Сток (псевдо-Адам). Тобто останній необхідний для життєвого досвіду героїні – як для її власного духовного зростання (особливо цікавою тут вважаємо наступну цитату з роману, яку свідомо не перекладаємо: “Tess’s passing corporeal blight had been her mental harvest” (с.147)), так і для прозріння Клера (наявний взаємозв’язок між ним та Алеком).

Будучи переконаним у перевазі сільського способу життя над міським і бачачи в селянині багатий внутрішній світ (“Чутливий селянин веде більш повне, широкє, драматичніше життя, ніж товстошкірий король” (с.182)), Т.Гарді пише: “Робітник у полі є індивідуальністю; робітниця – це частина поля: вона якимось чином втрачає грані своєї особистості, вбирає в себе сутність її оточення і з ним асимілюється” (с.104). Визнаючи тісніший зв’язок жінки (як емоційнішої, ніж чоловік, людини, хранительки сім’ї і традиції) з природою, автор, вірогідно, за жінкою ж залишає й більший потенціал міжособистісного впливу. Можливо, через це Тесс як “чиста жінка” отримує в романі свою місію, про яку йшлося вище. Адже, як звичайно зазначається, трагедія англійського селянства осмислюється в цій книзі через особисту трагедію героїні [напр.,

див.: 13; 226].

Виділяючи серед романів класика п'ять кращих, у т.ч., безумовно, “Тесс із роду д'Ербервіллів” (іще чотири тут – “Повернення на батьківщину”, “В краю лісів”, “Мер Кестербриджа” та “Джуд _____Непомітний”), Р.А.Скотт-Джеймс підкреслює: “Усі вони є історіями кохання... але чоловіки та жінки, які зазнають цю пристрась у всіх її крайнощах, самі будучи індивідуальними (образами. – А.Г.), стають також типовими представниками людства...” [21; 21]. Отже, письменник працює з універсальними, архетипними образами – Жінки та Чоловіка, чим досягає неповторного ефекту сприйняття свого твору. Пригадаймо слова К.-Г.Юнга про те, що “будь-яке відношення до архетипу, яке переживається чи просто іменується, “зачіпає” нас; воно дійове тому, що пробуджує в нас голос більш гучний, ніж наш власний. Той, хто говорить праобразами, говорить як би тисячею голосів, він полонить і підкорює, він піднімає описуване ним з одноразовості й тимчасовості у сферу всесущого, він підносить особисту долю до долі людства...” [17; 284].

Як ми впевнилися, даний роман Т.Гарді торкається уявлень реципієнта про сакральне. Очевидно, що близькість та легкість сприйняття “Тесс із роду д'Ербервіллів” українським читачем пояснюється й тим, що на міфопоетичному рівні твору “першу скрипку” грає жінка – Єва (Тесс). Адже, як справедливо вказує М.Гримич, “...“сакральне _____” на українському ґрунті має непереборну тенденцію до “жіночості” [3; 155].

Прикметно, що в досліджуванім романі простежується не одна біблійна модель “Адам – Єва”. У відносинах Тесс і Клера вбачаємо й контури другої, вже новозаповітної, моделі “Ісус Христос – Марія

Магдалина”.

Після зваблення Алеком і втечі від нього Тесс, чимало перестраждавши й покаявшись у минулому, зберегла чистоту й ніжність своєї душі. У цьому автор вбачає її схожість із біблійною постаттю грішниці Марії Магдалини, яка покаялась і стала відданою послідовницею Христа, а згодом була включена церквою до числа святих. Ось як Т.Гарді пише про Тесс: “Він (Клер. – А.Г.) і не думав, що поруч з ним могла бути Магдалина” (с.154). Самого ж Клера автор порівнює з Христом (с.428).

Біблійна Марія Магдалина увірувала в Христа та християнську релігію; Тесс, покохавши Клера, перейняла його погляди (“Його вплив на неї був такий сильний, що вона перейняла його манери і звички, його слова і фрази, смаки та антипатії” (с.240)). Більш того, вона *боготворила* свого чоловіка: “...він був богоподібний в її очах... її єство прагнуло його духовного керівництва” (с.214). Для Тесс “...його душа була душею святого, його розум – розумом пророка” (с.227); “...вона опустилась на коліна і стала молитись. Вона намагалась молитися Богу, та, власне, зверталася з молитвою до чоловіка. Її поклоніння цій людині було таке, що вона майже боялася, чи не передвіщає воно лихо” (с.252).

Як і у випадку з легендою про Першобатьків, письменник переосмислює новозаповітну модель і вносить до неї свої “корективи” – переважно для інверсування класичної ситуації. У західній традиції Марія Магдалина ототожнюється з грішницею, яка в будинку фарисея Симона вмила ноги Христу і якій за її віру Месія пробачив гріхи [9, т.2; 117]; у Т.Гарді ж Клер не зміг прийняти минуле Тесс і надовго відвернувся від неї, а усвідомив свою помилку лише згодом. Марія Магдалина духовно врятувалася завдяки Ісусу, а

в англійському романі подолати обмеженість своїх переконань, а отже, й зрости духовно, завдяки Тесс судилося Клеру. Нарешті, в данім разі на першому плані в Т.Гарді виступає не християнство – язичництво, адже і головна героїня, і її коханий (і навіть Алек – с.358, 377) – язичники: Клер називає Тесс язичницею (с.459) і бачить пантеїстичну сутність її вірувань (с.202); сам же “він настійно підносив еллінське язичництво порівняно з християнством...” (с.398). Домінантність ролі головної героїні щодо Клера очевидна й у трансформаціях даної біблійної моделі. Замість розіп’ятого Христа бачимо, як на вівтар Стоунхенджа лягає Тесс; Ісус воскресає і є ніби поруч із віруючими, і, як вірить героїня роману, вона ніби продовжить у Лізі-Лу свій шлях із Клером.

Таким чином, у тексті роману Т.Гарді “Тесс із роду д’Ербервіллів” досить виразно проступають контури (трансформованих автором) двох біблійних легенд: про Адама і Єву та про Ісуса Христа і Марію Магдалину. Відповідно, образ Тесс поєднує в собі іпостасі Єви та Марії Магдалини. Однак, думається, в цілому у творі превалує варіант моделі “Адам – Єва”, хоча обидва міфологічні сюжети в ході їх реміфологізації синтезуються (цікаве в данім контексті спостереження Г.Гачева: “...в англійській релігійності – явний ухил у бік Старого Заповіту... а не в бік Нового Заповіту...” [2; 432]). Символічно, що молодий Т.Гарді певний час займався реставрацією церков.

Присутній у книзі (за А.Кеттлом, це роман-притча [6; 270]) модус (загального) власне авторського міфу (“світ Уессекса”) інтегрує в собі міфологічні “начала” роману, і – через подолання гетерогенності способу (джерела) утворення міфопоетичного центру останнього – забезпечується монолітність міфопоетичної атмосфери

твору в цілому.

Іще одним підтвердженням того, що роман будується за міфологічними моделями, є наявність у нім наскрізної ідеї про тяжіння влади минулого над сучасним: легендарного минулого роду д'Ербервіллів над життям Тесс – сакрального часу над профанним. Є.Мелетинський вказує, що “міфічні уявлення про час... містять у зародку причинну концепцію (“минуле” – сфера причин “теперішнього”)” [8; 74] і що міфологічною моделлю є «дихотомія сакральних “первісних часів” творення та часу, що тече емпірично. Існуючий у цих рамках світ цілком “створений”, “заданий” і визначений парадигмами “первісних часів”, що продовжують бути і його животворним джерелом” [там само; 154].

Важливим чинником втілення домінування минулого над сучасним у творі є мотив жертви. Як жертвний осмислюється образ головної героїні. Фактично вона приносить себе в жертву заради добробуту сім'ї, їдучи після загибелі Принця працювати в маєток Алека Стока, де стає жертвою останнього. Прикметно, що зваблення відбувається в лісі, де, за міфологічними уявленнями, могли приноситись жертви надприродним істотам [5; 289].

Коли доля зводить Тесс із Алеком удруге, жінка каже йому про себе: “Один раз жертва – назавжди жертва, такий закон!” (с.388). Яскраво виявляється вказана лінія у сцені в поганському храмі, про що вже зазначалося.

Тесс “розплачується” за гріхи своїх пращурів. Нарешті, героїня, підвладна вищій силі (“...“глава безсмертних”, за висловом Есхіла, закінчив свою гру з Тесс” (с.463))⁸, стає жертвою суспільного “правосуддя” (це слово Т.Гарді бере в лапки). Зазначимо, що Н.Фрай вбачає в образі Тесс архетип “козла відпущення” [16; 240].

Трагічний фінал дії “програмується” численними містичними знаками долі, що супроводжують життя Тесс, та навіть самоусвідомленням героїні. До вищеназваних таких знаків додамо ще ряд: так, коли дівчина намагалася рукою зупинити кров смертельно пораненому Принцеві, “її з голови до ніг забризкали темно-червоні краплі” (с.34); у день весілля Клера і Тесс півень заспівав після обіду (с.253-254); у випадку лунатизму Клер уночі

«До речі, автор робить акцент на тому, що вища сила керує життям усієї сім'ї Тесс: “...long family of waiters on Providence” (с.39).

відносить дружину до гробниці (с.290-292); на могилі злочинця (не знаючи про це) Тесс присягається “не спокушати” Алека (с.364) тощо, – а над усім цим витає зловісна легенда про карету д'Ербервіллів.

У пропонованій розвідці проблему міфопоетичної парадигми в романі Т.Гарді розглянуто в загальному вигляді; розширення й поглиблення роботи в заявленім напрямі – в рамках усього “уессекського циклу” романів класика та в межах європейської й американської прози про землю кін. ХІХ - поч. ХХ ст. взагалі – бачиться не лише можливим, але й необхідним. __